

AHMED YESEVÎ VE HACI BEKTAŞ VELÎ

Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları

Dr. Seyfullah KORKMAZ

E. Ü. İlahiyat Fakültesi
skorkmaz@erciyes.edu.tr

ÖZET

Bu araştırmada Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş Veli arasındaki tüm ilişkiler aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevî'nin en önemli haleflerindendir. Dıvan-ı Hikmet ile Makalât arasında büyük benzerlik ve paralellikler mevcuttur. Ahmed Yesevî'nin Türkistan'da yaptığı kutsal görevi, Hacı Bektaş Veli, Anadolu ve Balkanlar'a taşımıştır.

Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli, bilim ve hoşgörüyü temel alan evrensel düşünceleri ve kişinin alınteri ile geçinmesinin kutsallığını öne çıkaran yaşama biçimleri ile Türk kültürüne büyük hizmetler yapmışlardır.

Anahtar Kelimeler

Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş Veli, Hikmet, Nefes, Makâlât

GİRİŞ

Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli, Türk kültürü üzerinde çok derin ve kalıcı izler bırakan iki büyük isimdir.

Ahmed Yesevî, bir din tebliğcisi, bir mürşid mutasavvıf, nihayet kendi adıyla anılan bir tarikat kurucusu olarak Farmedî (477/1084), Kuşeyrî (465/1072), Sülemî 412/1021) ve Yusuf Hemedanî 1050-1140) silsilesinin bir halkasıdır. Zamanında bütün Orta Asya bölgesinde tesirleri olmuştur. *Pîr-i Türkistan* diye anılmış ve hikmetleri dilden dile dolaşarak ve yazılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Onunla başlayan *Hikmet* türü, dinî-tasavvufî edebiyatın rağbet gören bir malzemesi olmuştur¹.

Hüseyin Vassâf (1872-1929), Bektaşîyye'nin Hacı Bektaş Veli'ye

ulaşan silsilesini şu şöyle vermiştir: Hz. Ebu Bekir, Selmân-ı Farişî, İmam Çağfer, Bâyezîd-i Bestâmî, Ebü'l-Hasan Harakânî, Ebû Aliyy-i Fâremedî, Yusuf-ı Hemadânî, Şeyh Hoca Ahmed-i Yesevî, Şeyh Lokmân-ı Horasânî, Cenâb-ı Pîr Hacı Bektaş-ı Velî².

Görüldüğü gibi bu silsilede, Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevî'nin halefi durumundadır..

Önemli teracim kitaplarından biri kabul edilen *Reşahât Aynü'l-Hayat*'a göre Türkistan halkının Hoca Ata Yesevî dedikleri Ahmed Yesevî, Yusuf Hemedânî'nin üçüncü halifesi olup Türk velilerinin ser (baş) halkasıdır³.

Ahmed Yesevî, Hicrî beşinci asrın ikinci yarısında, Kazakistan'ın Sayram kasabasında doğmuştur.. Babası *Nesep-nâme* isimli eserin yazarı, İbrahim Ata**'dır. Yedi yaşında iken babasının ölmesi üzerine ablası ile Yesi şehrine gitti. Yesevî künyesini, doğduğu yerden değil de ilk öğrenimini yaptığı Yesi'den aldı. İlk bilgilerini Yesi'nin meşhur âlimlerinden olan Arslan Baba'dan aldıktan sonra Buhara'ya gitti ve orada Şeyh Yusuf Hemedânî (504/1110?)'nin talebesi oldu. Yesevî, kısa zamanda hocasının takdirini kazandı ve ondan aldığı feyizle kendini gösterdi.. 562/1166 yılında, 125 yaşında* iken vefat etti⁴.

Hacı Bektaş Veli, yaklaşık olarak 645-646 / 1248 yılında Horasan'da doğmuş, 680/1281'de Anadolu'ya gelmiş ve 738/1337'de Kırşehir (Sulucakarahöyük)'de vefat etmiştir. Anadolu evliyasının meşhurlarındandır. İstikametinin doğruluğu ve evliya taifesinden olduğu hususu tevatüre ulaşmıştır⁵.

Tarihî olarak tam izah edilemese de - çünkü yaşadıkları yıllar arasında bir asırdan fazla bir zaman farkı görülüyor- kaynaklarda yarı efsanevî olarak anlatılanlar ve menkıbeler, ittifakla Hacı Bektaş Veli'yi Ahmed Yesevî'nin takipçisi ve müridi olarak göstermektedirler.

Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli hakkındaki ilk ciddi araştırmaları Fuad Köprülü başlatmıştır. Onun *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Bektaşîliğin Menşe'leri*⁶, *Mısır'da Bektaşîlik*⁷ ve benzeri eserleri bu alanda yapılmış bilimsel öncü çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Köprülü'nün başlattığı bu çalışmalar, hayli ileriye gitmiş olması gerekirken âdetâ olduğu yerde saymaktadır⁸.

Bu araştırmada, iki büyük gönül adamı Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş* Veli arasındaki ilişkiler ve bağları ulaşabildiğimiz her çeşit bilgiye dayanılarak aydınlatılmaya çalışılacaktır.

a- Kaynaklarda Hoca Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli

Menkıbe ve destanlar halk gözüyle görülen ve halkın hayalinde masallaşan tarihî gerçeklerdir. Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş Veli arasındaki ilişkiyi aşağıdaki paragrafta geçen dut ağacı menkıbesi en güzel şekilde gözler önüne sermektedir:

" .. Hacı Bektaş Veli Külliyesi. Tarih kokan, ruh kokan maneviyat kokan bir mekan. Bahçede ihtiyar esrarengiz görünümlü bir dut ağacı var.. Oradaki bir görevliye sordum. *Nedir bu ağaç, bir özelliği var mıdır?* dedim. Heyacanlandı, gözlerinin içi güldü, şöyle cevap verdi: *Bu ağaç, Horasan'dan Ahmed Yesevî ocağından fırlatılan ucu yanmış sopadır. Gelip buraya düşmüş, sonra yeşermiştir. Bu işareti bulan Hacı Bektaş da buraya yerleşmiş, tekkesini kurmuştur. Bu ağaç o gün bu gündür yaşamaktadır.* Hemen o meşhur menkıbeyi hatırladım. Hani Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş'ı Anadolu'ya görevlendirmişti de orada bulunan erenlerden biri, ortada yanmakta olan ateşten bir odun (köseği=eğsi) alıp Rum ülkesine yani Anadolu'ya doğru fırlatmıştı, o odun bir dut ağacı dalıydı. Suluca Karahöyük'e sonradan Hacı Bektaş tekkesi olacak yere düşmüştü. Vilâyetnâme şöyle der⁹: "*O ağaç hâlâ durur, yukarı ucu yanıktır*"¹⁰.

Bu anlatılanlar menkıbe de olsa bir gerçeği yansıtmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi menkıbe ve destanlar, halkın hayalinde masallaşan tarihî gerçekler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Anadolu'ya doğru havaya fırlatılan Köseği=eğsi motifi şu dört menâkıb-nâmede geçer: Hacı Bektaş-ı Veli Vilâyet-nâmesi, Hacım Sultan Vilâyet-nâmesi¹¹, Saltuk-nâme¹², Hoca Ahmed-i Fakih Menâkıbı¹³. Bu motif başka menkıbelerde de bulunabilir. Bu eğsi motifi, Orta Asya erenlerinin Anadolu'ya gönderdikleri bir meşâledir¹⁴.

Osmanlı tarihçilerinin en eskilerinden olan Âşıkpaşazâde (1392-1481)'nin verdiği bilgiye göre Hacı Bektaş Veli, Horasan'dan, Menteş ismindeki kardeşi ile birlikte Sivas'a, Sivas'tan da Baba İlyas'ı ziyarete gitmişler. Oradan Kırşehir'e, Kırşehir'den de Kayseri'ye gelmişlerdir. Kardeşi Menteş, Kayseri'den Sivas'a tekrar döndüğü zaman orada şehit düşmüştür. Hacı Bektaş, Kayseri'den Karahöyük'e gitmiş ve orada vefat etmiştir. Şimdi mezarı oradadır¹⁵.

Hacı Bektaş'ın Ahmed Yesevî'nin müridi olduğuna dair rivayetlere Gelibolulu Mustafa Âlî (1593-1600)'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ında ve Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde de rastlanmaktadır¹⁶.

Künhü'l-Ahbâr 'dan, Hoca Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş Veli arasındaki ilişkileri günümüz Türkçesine aktararak şöyle özetleyebiliriz:

"Hacı Bektaş'ın babası, Seyyid Muhammed, Nişabur'a gelerek yerleşti ve burada şehrin ileri gelenlerinden biri olan Şeyh Ahmed'in Hatme adındaki kızı ile evlendi. Bu evlilikten bir müddet sonra Hacı Bektaş dünyaya geldi¹⁷. Hacı Bektaş'ın soyu, Musa Kazım (öl: M.799) yoluyla ehl-i beyte dayanır. Hoca Ahmed Yesevî'nin halifelerinden Şeyh Lokman, Horasan mıntıkasında meşhur olmuştu. Dedesi, Hacı Bektaş'ı, Şeyh Lokman'a öğrenci olarak verdi. Hacı Bektaş, gerekli tüm bilgileri ondan tahsil etti.

Şeyh Lokman Perende'nin ona, *..Ya merhaba Hacı* Bektaş Veli !* diye hitap etmelerinden sonra ismi Hacı Bektaş Veli oldu^{**}. Biline ki Yesu şehrine yerleşmiş olan Hoca Ahmed Yesevî, 99 bin müridi ve her alandaki geniş bilgisi ile Türkistan'da meşhur olmuştu; her zaman alın teri ile geçinir, boş zamanlarında ağaçtan kaşık, kepçe ve kaseler yapardı..

Kıssa: Hacı Bektaş Veli, Hoca Ahmed Yesevî'den Anadolu'ya görevlendirilme ve *Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik* buyruğu aldı. Necef, Mekke, Medine, Kudüs, Halep ve Elbistan şehirlerini ziyaret ederek Kayseri'ye geldi..¹⁸ⁿ

Hacı Bektaş-i Veli'nin, Yesevî ekolünün bir temsilcisi olarak Anadolu'da nasıl görevlendirildiğini ve hangi yolları takip ederek Anadolu'ya ulaştığını bu şekilde anlatan Âlî, bundan sonra da onun birçok kerametinden, önce Tapduk Emre, sonra da Yunus Emre ile buluşmasından ve Konya'daki Mevlâna Celale'd-din Rûmî'ye gönderdiği mesajdan söz eder¹⁹.

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin anlattığı bu hususlarda tenkid edeceğimiz yönler ise şunlar olabilir: Öncelikle Hacı Bektaş'ın soyunu İmam Musa yoluyla Ehl-i Beyt'e bağlamış ki bunun tarihi olarak izahı oldukça güçtür. Çünkü arada büyük boşluklar vardır.

Hacı Bektaş Veli'nin Şeyh Lokman Perende yoluyla Ahmed Yesevî'den feyiz aldığı izah edilebilir ama Hacı Bektaş Veli ile Ahmed Yesevî'nin gerçekte birbirleri ile buluşmuş ve görüşmüş olabilecekleri (ilerde de izah edeceğimiz gibi) yine de tarihen imkansız görünüyor. Çünkü iki velinin yaklaşık olarak bulabildiğimiz ölüm tarihleri arasında yüz yıldan fazla bir fark ortaya çıkıyor²⁰.

Ahmed Yesevî'den önceki asırlarda bugün anlaşılan manada bir tarikat olayı olmadığı bilinmektedir. Diğer bir ifade ile Selçuklu öncesi dönemde sûfiler, tekkeler vardır, tasavvufî faaliyetler vardır, fakat bunlar mektepleşmemiş, ekolleşmemiş durumdadır. Bu yönüyle Yeseviyye bu ekolleşme geleneğinin ilk halkası sayılmalıdır. Yeseviyye ekolünün bizim din ve kültür tarihimizi ilgilendiren iki kolu karşımıza çıkmaktadır ki bunlar

Nakşibendiyye ve Bektaşiyedir. XV. yüzyılın sonlarında Hızır b. İlyas tarafından kaleme alınan *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli* isimli eser, Anadolu sahasında yazılmış olup Yeseviyye ile ilgili bilgi veren en eski eserlerdendir²¹.

Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli isimli eserde *Hacı Bektaş Veli* 'nin ilişkilerinden olarak *Ahmed Yesevî* 'nin oğlu *Kudbeddin Haydar* 'ı kurtarması olayı anlatılır :

Ahmed Yesevî , Horasan ülkesinin sahibiydi. Bedahşan ülkesinin halkı, her zaman Horasan iline akın eder, müslümanların mallarını yağmalardı. Halk, bir gün toplanıp Ahmed Yesevî'nin yanına gelirler ve "*Bu Bedahşan saldırganları yüzünden dirliğimiz kalmadı, rızkımız elden gitti. Ne yapacağımızı bilemez olduk. Tanrı buyruğunu yerine getir; oğlunu başbuğ yap, onların üzerine gönder*"²² sözleriyle dert yanarlar.

Bu yakınma üzerine Ahmed Yesevî, oğlu Kudbeddin Haydar'a tuğ ve sancak vererek Bedahşan üzerine gönderdi. Kudbeddin Haydar, Murtaza Ali gibi çok iyi savaşmasına rağmen esir düştü. Düşmanlar saldırılarını daha da artırdılar. Bunun üzerine halk tekrar Yesevî'ye başvurup savaş taleplerini tekrar arzettiler²³.

Ahmed Yesevî, Horasan halkının feryadını duyunca çok üzüldü. Oğlu düşman elinde hapisti. Düşmandan gelen saldırılara karşı halk kendisinden yardım istiyordu. Ahmed Yesevî ise yaşlanmıştı ve artık ata bile binemiyordu. Bu hal karşısında *Yiğit bir kulunu bana gönder*, diye dua eden Ahmed Yesevî'nin durumunu Allah, Hacı Bektaş'a ilham etti. "*Hacı Bektaş hemen Türkistan'a yürüdü, Ahmed Yesevî'nin dergahına ulaştı.. Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş'ı görünce mülk ıssı geldi* diye çok sevindi. İçeriye alıp ağırladı; birlikte oturdular; dervişlerle yemek yediler; ardından tekbir duası okuyup şükrettiler" Sonra Ahmed Yesevî'den emir alan Hacı Bektaş, düşman üzerine yürüdü.. Ahmed Yesevî'nin oğlunun yanına ulaşınca,

- *Adım Hacı Bektaş.. Hacı Bektaş Hünkar! Baban Ahmed Yesevî gönderdi beni; kalk ayağa !* dedi. Sonra da Haydar'ı alıp Ahmed Yesevî'nin tekkesine götürdü²⁴.

Hacı Bektaş Veli'nin Ahmed Yesevî tarafından Anadolu'ya yüce bir görevle gönderilişi de sözünü ettiğimiz *Vilâyetnâme (Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli)* isimli aynı eserde şu cümleler ile anlatılmıştır:

"Ahmed Yesevî'nin başında bir zira uzunluğunda bir *elif-i taç** vardı. Bu taç; hırka, çerağ, sofrası, alem ve seccadeyle birlikte Tanrı'dan Hz. Peygamber'e gelmişti. O da onları erkânla Murtaza Ali'ye vermişti. İmam Ali İmam Hasan'a, İmam Hasan İmam Hüseyin'e; İmam Hüseyin İmam

Zeynelabidin'e; İmam Zeynelabidin oğlu İmam Muhammed'e; İmam Muhammed oğlu İmam Musa Kazım'a; İmam Musa Kazım da oğlu İmam Rıza'ya sundu. İmam Rıza onları 99 bin Türkistan pirinin piri Hacı Ahmed Yesevî'ye verdi. Bunların tümü tekkede dururdu. Şeyh onları, halifelerinden kimseye vermezdi. Soranlara -*Sahibi vardır, gelir, alır*, derdi..

Bir gün halifeler toplanıp onları şeyhten istemeye karar verdiler. - İçimizden birine versin, dediler. Şafak zamanı, 99 bin halife ibadet etti. Hoca Ahmed Yesevî'nin avlusu çok genişti. Hepsisi seccade serip yerli yerine oturdu. Ortaya da büyük bir ateş yakmışlardı.. Duadan sonra Şeyh, halifelerin yüzüne baktı ve ne düşündüklerini anladı. -*Gönlünüzde ne varsa dile getirin söyleyin*, dedi. Halifeler dileklerini söylediler.. O sıralar, sadık bir muhib, darı getirmişti; darı meydanın bir tarafında yığılı duruyordu. Şeyh:

-*Kim bu darı yığınının üstüne seccade serer ve hiçbir darı ** tanesini yerinden kımıldatmadan ibadet ederse o emanetler, o adamın hakkıdır.. Ama zahmet etmeyin, onların sahibi var; şimdi çıkar, gelir*, dedi.

Halifeler bu sözler karşısında şaşkınlıkla; utançlarından başlarını öne eğdiler. Derken bir de baktılar ki birisi çıkageldi; - *Sabahınız aşkolsun*, diyerek selam verdi ve halifeleri aralayarak bir yere oturdu.

Bu gelen er *Hünkâr Hacı Bektaş Veli* idi; halifelerin emanetleri Hacı'den istemeleri, kendisine mağlum olmuştu. Bir anda Horasan'dan kalkmış ve Türkistan'a Hacı Ahmed Yesevî'nin tekkesine gelmişti.

Hacı, Hünkâr'ın selamını ayağa kalkarak aldı; Hacı'nin davranışını gören halifeler de ayağa kalktı. Hacı, halifelere dönüp - *İşte emanetlerin sahibi geldi*, dedi. Sonra, -*Ey Horasan'lı Hacı Bektaş*, diyerek, Hacı Bektaş'ı huzuruna çağırdı.

Hünkâr ayağa kalktı; seccadeyi eline aldı ve darı yığınının yanına gitti; Allah'ın adına besmele çekip seccadeyi darı yığınının üstüne serdi; ardından üzerine çıkıp ibadet yaptı; bir tek darı tanesi bile yerinden kımıldamadı.

İbadeti bitirdikten sonra *elif-i taç*, uçtu Bektaş'ın başına geçti; hırka havalanıp sırtına kondu; çerağ uyandı, önünde durdu; peygamberin sancağı da yerden kopup başı ucuna dikildi; seccade ise altına döşendi. Bunu gören halifeler salavat getirdiler..

Hacı Bektaş, emanetlerini Ahmed Yesevî'ye sundu. Hacı Ahmed Yesevî, erkânına uygun olarak Hünkâr'ı tıraş etti; ardından emanetlerini ve icazetini verdi.(Bundan sonra Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş'a şunları) dedi:

-*Ya Bektaş! nasibini tam olarak aldın; müjde olsun ki kutbu'l-aktab*

oldun; kırk yıl hükmün var; bugüne değin bizimdi; bundan sonra senindir. Biz bu yokluk yurdunda fazla kalamayız, ahirete gideriz. Git, seni Rum'a (Anadolu'ya) saldı; Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik; Rum'da (Anadolu'da) gerçek erenler, budalalar, sarhoşlar çoktur; artık hiçbir yerde eğlenme, hemen yürü²⁵".

Yine *Vilâyet-nâme* 'de bu olayların devamı olarak anlatıldığına göre, Hacı Bektaş Veli, ertesi gün güneş doğarken Hoca Ahmed Yesevî'den izin alıp Anadolu istikametinde yola çıktı. (Makalenin başında da yazdığımız gibi) orada bulunan erenlerden biri yanmakta olan ateşten bir odun alıp Rum ülkesine doğru fırlattı;

"Rum'daki erenler ve evliyalardan biri de bu odunu tutsun, Türkistan erenlerinin, Rum'a (Anadolu'ya) er gönderdikleri, erenlere mağlum olsun ", dedi.

"O, odun dut ağacıydı; Konya'da Emir Cem Sultan'ın halifesi Hak Ahmed Sultan bu dut ağacını tuttu ve Hacı Bektaş Tekkesi'nin önüne dikti^{*}. *O ağaç bu gün de durur tepe ucu yanıktır²⁶".*

Bundan sonra *Vilâyet-nâme* (Velâyet-nâme)'de Ahmed Yesevî'nin yanından yola çıkan Hacı Bektaş Veli'nin hangi yolları takibederek Anadolu'ya geldiği, Anadolu'ya girişinin erenlere mağlum olduğu menkıbesi, Taptuk ve Yunus Emre ile ilişkileri *Künhü'l Ahbâr* 'da anlatılanlara benzer bir şekilde dile getirilir. Abartma ve efsanelerin dışında konu ile ilgili kaynakların ittifakla ortaya koyduğu bir gerçek ortaya çıkıyor ki o da, Hacı Bektaş Veli'nin, Ahmed Yesevî tarafından Anadolu'ya görevlendirilişi hadisesidir.

Hacı Bektaş Veli menkıbeleri, Hoca Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş Veli'nin doğrudan doğruya görüşüklerinde müttefiklerdir. Ama tarihî gerçeklere somut baktığımızda bunu kabul etmek zordur. Çünkü iki velînin tahmini ölüm tarihleri arasında bir asra yakın bir zaman farkı gözüküyor. Bunun yanında Ahmed Yesevî'nin, Hacı Bektaş Veli'yi görevlendirdiği konusunda menkıbeler, hemen hemen aynı şeyleri söylemektedirler.

"Ahmed Yesevî ve Yesevîlik kültürünün bugün için başlıca üç ana coğrafi bölgede yayıldığını ve günümüze kadar devam ettiğini söyleyebiliriz:

a- Bugünkü Kazakistan, Özbekistan, kısmen Türkmenistan ve Tacikistan'ı ve Volga boylarını içine alan Orta Asya ağırlıklı saha,

b- Hindistan sahası,

c- Anadolu sahası²⁷".

Bu arada Yesevîlik kültürünün etkisini sürdürdüğü diğer bir alan da Balkanlardır. Hacı Bektaş Veli, Balkanlar'a Yesevî kültürünün aktarılmasında atlama noktasını oluşturmuştur.

Ahmed Yaşar Ocak, Yesevî kültürünün Anadolu'ya aktarılmasında Hacı Bektaş Veli'nin oynadığı rolü şu cümlelerle özetlemiştir:

"Gerçeğe çok yakın olan tahminlere göre, Yesevîlik Anadolu'ya XIII. yüzyıl başlarında Karahitaylar'la Hârezmşahlar arasındaki mücadelelerin yol açtığı, hemen peşinden de Moğol istilâsının sebebiyet verdiği göçlerle girdi. Göçmen Yesevî şeyh ve dervişleri, bu yeni vatanlarında zâviyelerini kurarak tarikatlarını yaymağa çalıştılar. Eski kamozanlarla büyük bir benzerlik gösteren bu insanlar, bu vesileyle, Orta Asya'dan getirdikleri, Ahmed Yesevî ile ilgili bütün sözlü geleneklerini, bugünkü Kırşehir, Yozgat, Sivas, Amasya ve Tokat mıntıklarındaki zaviyelerinde, yeni müridlerine aktardılar. İşte Bektaşîlik tarikatı, özellikle Kırşehir ve havalisinde faaliyet gösteren ve bir Yesevî şeyhi olan Hacı Bektaş Veli tarafından temsil edilen bu geleneklerden doğdu. Yesevîlik, Mâverâünnehir'de nasıl Nakşibendiliği doğurduysa, Anadolu'da da Bektaşîliği doğurdu²⁸.

Ahmed Yesevî ve Yunus Emre ümmi değildiler.. Öğretilerini daha kolay yayabilmek için, halkın bileceği sade bir dilde şiirlerini okudular. Bu şiirlerin aracılığıyla Türkmenler'in kalblerine girdiler.. Bozkırda yaşayan Türk boyları, samimi müslüman olmakla beraber. inançları çok sathî ve şeklî idi . Aynı zamanda eski geleneklerine bağlı idiler.. Bilindiği gibi Ahmed Yesevî'nin meclislerinde, kadınlar ile erkeklerin bir arada bulduklarına dair rivayetler vardır ki bu durum Türk göçebe hayatının bir zaruretidir. Horasan'daki ulemâ, bu duruma gücenip, Türkistan'a müfettiş göndermişler. Ahmed Yesevî de müfettişlere gayet keskin bir cevap vererek geri göndermiştir²⁹.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, Ahmed Yesevî'nin, o yıllardaki Türk halkının alışık olduğu giyim ve kuşamı değiştirmeye kalkışmayarak aynı zamanda kız, oğlan, kadın ve erkek ayrımı da yapmayarak ilim ve bilgi öğrenmek isteyen herkese kapılarını açtığı olayıdır.

O yıllarda Türk toplumu, aralarına katıldıkları Arap-Fars İslâm kültür çevresinin insanlarını yadırgadılar, kılı kırk yaran fıkıh bilginlerine rağbet etmediler. Göçebe hayatlarının gereği olarak kaç-göçsüz, kadın, erkek birlikte çalışmaya ve yaşamaya devam ettiler. Ahmed Yesevî,

ibadetleri araç değil amaç sayan, şekilci, kuralcı ve müdahaleci merasim dindarlarını tenkit etmiş, çevresindeki insanları Tanrı aşkına davet etmişti³⁰.

Ahmed Yesevî sohbet meclislerinde kadınlarla erkeklerin bir arada bulunduğunu, yukarıda söz konusu edilen müfettiş gönderme olayını ve Ahmed Yesevî'nin -haklı olduğuna inandığı için- müfettişe karşı sert çıkışını, *Divan-ı Hikmet'* teki şu dizelerden de anlamaktayız:

"İşittiler Baba Mâçin o zamanda,
Ahmed adlı bir şeyh çıkmış Türkistan'da;
Sohbet kılmış kız ve erkek ile orda
Men etmeğe Türkistan'a geldi dostlar

Geldi ise, gördüler o meşâyıhı;
"Sen şeyh misin azdırıcı insanları?"
"Hem o azan şaşkınım ben, bil sen bunu"
Diye Hazret ona cevap verdi dostlar

Emr ettiler Hakîm Hâce Süleyman'a
Hem o Sûfî Muhammed-i Danişmend'e
Bağlayıp vurun beş yüz kamçı o nâdana
Bir sütuna sıkı bağlayıp koydu dostlar

.....
Ata dedi: Arkasında dev ve peri
Yerleşmişti, beş yüz kamçı ona değdi,
Dev ve peri arkasından derhal göçtü
Bir kamçısı ona değdi, bilin dostlar*

Baba Mâçin o zaman dedi: Ey Ahmedâ
Gelmeseydin, rüsvâ olup halklar ara
Ölür idim işbu hâlet ile ben de
Ağlayarak halini arz etti dostlar³¹."

Bu dizelerden Ahmed Yesevî'yi suçlayanların yanıldıkları hususu dolaylı olarak anlaşılmaktadır.

Menkıbeye göre; Ahmed Yesevî, kendini suçlayanlara* bir ders vermek istemiş olacak ki Horasan ve Meverâünnehir'e bir kap içine ateş ve pamuğu birlikte koyarak göndermiş. Oradaki ulema kabı açtıklarında içindeki ateş ve pamuğun birbirine tesir etmediğini yani ateşin pamuğu yakmadığını görünce de kendilerine verilen dersi bütün açıklığı ile anlamışlardı. "Eğer kadın erkek bir ehl-i hak meclisinde biraraya gelerek beraber zikir, ders ve ibadete devam etseler bile, Allah onların kalplerindeki her türlü kin ve düşmanlığı yok etmeğe muktedirdir³²".

Hoca Ahmed Yesevî, binlerce yıllık Türk töresinin verdiği doğru

ölçülerle de donanmış biri olarak, İslâm'ı doğru anlamış ve dosdoğru da anlatmıştır. Bu sebepten, Yesevî kültüründe kadın ve erkek çalışmakta ve üretmekte birlikte olduğu gibi, mescitte, mecliste, dergahta ve mektepte de birlikte olmuşlardır. Kadın hayatın dışına itilmemiştir³³.

Benzer hususların Hacı Bektaş Veli uygulamasında da olduğunu biliyoruz.

Eski Türk efsanelerinde kuş ve hayvan kılıklarına girme rolü vardı. Bu durum hem Ahmed Yesevî hem de Hacı Bektaş Veli menkıbelerinde geçmektedir. Örneğin Vilayetnâme-i Hacı Bektaş Veli'de anlatılan Ahmed Yesevî'nin efsanevî hayatında, Ahmed Yesevî, turna ya da şahin* şekline girebiliyordu ve bir an içinde uçsuz bucaksız mesafeleri aşabiliyordu. Aynı güç Hacı Bektaş Veli'de de vardı. O Güvercin donuna girip Horasan'dan Anadolu'daki Suluca Karahöyük'e uçmuş. Kuş şekline girmek, (eski Türklerde) kam-ozanlarda bulunuyordu. Kam ozanlar hem sihirbaz hem de sağlık verici idiler. Efsanevî muhayyele, canı, kuş şeklinde tasvir eder. İslâm'ı kabuldən sonra *can kuşu* kavramı Türk halk edebiyatında devam etmiştir³⁴.

Ahmed Yesevî hikmetlerinde bu "*can kuşu*" tabirini aynen görüyoruz:

Vah ne yazık, hasret ile ömrüm geçti;
Nefsim benim coşup taşı, hadden aştı;
Canım kuşu uçverse, ruhum kaçtı;
Gafil yürüyen ömrünü yele satar dostlar³⁵.

İslâmî Türk Edebiyatında "Gönül kuşu" imajını ilk kullananın Ahmed Yesevî olduğunu tahmin ediyoruz.

"Köngül kuşu şevk kanadın tutup uça   Gönül kuşu şevk kanadın uçup uça
Cümle vücüd yâdın sayrar bülbül bolur   Cümle vücut yâdını söyleyen bülbül olur³⁶."

Ahmed Yesevî, İslamiyete samimî bir imanla bağlanmış olan, fakat İslâm'a yeni giren Türk toplumuna, onların diliyle, onların seviyelerine göre, ahlakî ve dini esasları öğütleyici birer hikmet şeklinde bildirerek İslâmı öğretti. Gerek Yesevîliğin gerekse Bektaşîliğin en belirgin özelliği, ayinlere kadınların da katılmasıydı³⁷.

XIII. Yüzyılda Yesevî dervişleri amel ve ibadet noksanı olan müslümanları dışlamama ifadesiyle formüle edebileceğimiz dinî görüş ve davranışı yaydılar. Anadolu insanını tevhid ve Tanrı aşkı etrafında topladılar. Ahmed Yesevî tasavvuf geleneğinde, Hacı Bektaş Veli önemli bir kilometre taşıdır. O, Gaziler Serdarı, Alperenler Piri diye anılır³⁸.

Hazîni mahlaslı Mahmud b. Hasan isimli bir Yesevî derviş tarafından yazılmış olup, Osmanlı Sultanı III. Murada takdim edilen *Cevâhirü'l-Ebrâr Min Emvac-i Bihâr** da da Hacı Bektaş Veli'nin, Ahmed Yesevî tarafından görevlendirilen kimselerden olduğu açık şekilde belirtilir:

"Rivayet olunur ki, Ahmed Yesevî Hazretleri'nin en olgun seviyeye yükselmiş on iki bin tane ashâb-ı suffesi (öğrencisi ya da müridi) vardı. Bunların hepsi, kış- yaz devamlı surette Ahmed Yesevî ile beraber diler. Bunların haricinde çok değişik bölgelerde, Ahmed Yesevî'den ruhsat ve yetki alarak halkın eğitimi ile meşgul olan bilge kimseler de vardı ki bunlar sırasıyla; Sufî Muhammed Danişmend Zernûkî, Süleyman Hakîm Ata, Baba Mâçin, Emir Ali Hakîm, Şeyh Hasan Bülğânî, İmam Mergazi ve Şeyh Osman Mağribî olmak üzere yedi kişi idiler. Ve derler ki Hacı Bektaş Rûmî - Allah ona rahmet etsin- dahi (Ahmed Yesevî'den ruhsat alan) bu bilge kişilerdendir. Bu bilge kişilerin her biri, gayb erenleriyle yoldaş olup, onlarla sürekli ilişki içinde bulunan ve Hak Ta'ala'dan icâzetli kâmil insanlardı³⁹".

Türk İslâm Edebiyatında seyahat türünün en önemli ve en büyük eseri olan Evliya Çelebi *Seyâhat-nâme*'sinde Ahmed Yesevî ismi sık sık geçer. Evliya Çelebi, kendisinin de Ahmed Yesevî soyundan geldiğini yazar ve "*Ceddimiz Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî Hazretleri*" der⁴⁰.

Seyâhat-nâme'de de Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş Veli ilişkisine dair pek çok yarı efsanevî rivayet zikredilmiştir. Bunlardan seçilen aşağıdaki rivayetler, Türk insanının ve Türk kültürünün bu iki büyük veli arasında gördüğü ilişkiyi gözler önüne sermektedir:

"Pir-i Türkân (Hoca Ahmed Yesevî), hazretleri, Hacı Bektaş-ı Veli-i Horâsânî hazretlerini irşâd idüp Rûm'a Selçukiyân'a gönderdikde hikmet-i Huda, Rûm'a Osmancık asrında gelüp Orhan Gazi ile gazâ idüp yeniçeri askerinin dahi tertib eyledi. Sonra ceddimiz müşârün ileyh (Hoca Ahmed Yesevî) ibn Muhammed Hanefî Horasân erenlerinden yediyüz kişiyi (Muhammed Buharî'ye) terfîkân Rum'a Hacı Bektaş Veli'ye imdâd gönderdi. Muhammed Buharî, rûfekâsıyla sefere hazırlanup yola revan olacağı vakit Hoca Ahmed Yesevî tarafından şu yolla tenbîhât icra kılındı:

Saltık Muhammed'im!.. Bektaş'ım seni Rum'a göndersin. (Leh) diyarında dalâlet-âyîn olan Sarı Saltık sûretine girüp ol mel'ûnı, Dobrica' da bir ejderi- bir tahta kılıç vererek- bu kılıç ile katl eyle. Makedonya Dobrica'da yedi kırallık yirde, nâm u şân sahibi ol, diye ta'limat virdikten sonra yola çıkardı. Muhammed Buharî Rum'da Hacı Bektaş'a gelip

ceddimizin emrini tebliğ eyledi⁴¹".

Ahmed Yesevî'nin Sarı Saltuk'u 700 kişi ile Hacı Bektaş Veli'ye yardım etmesi için Anadolu'ya göndermesi, Hacı Bektaş Veli'nin de Sarı Saltuk'u Rumeli'ye gönderdiğine dair menkıbe , Anadolu ve Rumeli dışında diğer Türk illerine de yayılmıştır⁴².

Buradaki ifadelerden Sarı Saltuk⁴³ ile Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli arasında da derin bağlar olduğu sezilmektedir.

Horasan'dan gelme, Hacı Bektaş Veli için rivayet edildiği gibi Ahmed Fakih (öl:1221), Yunus Emre, Taptuk Emre ve Mevlâna için de rivayet edilmiştir. "Horasan, Doğunun sembolüdür. Atina ve Roma siteleri nasıl Batıyı özetliyorsa Horasan sitesi de o günün Anadolu'lularının gözünde Doğunun özetiydi. Bundan olacak, Anadolu, kendisini yenileyenleri toptan *Horasan Erenleri* olarak görür. Horasan ellerindeki siteler, Abbasîler ve Selçuklular zamanında birer büyük İslâm sitesi, ilim yuvalarıydı. Anadolu dünya çapındaki bu çıkışı, yine oralara bağlıyordu. Sanki Abbasîler ve Büyük Selçuklular batarken, bir sonbahar hasadından sonra, toprağa tohumların saçılması gibi, site imkanı bölgelerine yeniden doğuşun, dirilişin şartları ekilmiştir. Doğudan Batıya doğru Anadolu'ya doğru olan akın ve akım böylece bir anlam taşımaktadır. Sanki medeniyet yer değiştirmekle, çok işlenmiş topraklardan geçerek, kendine bâkir topraklar aramıştır..⁴⁴"

Fuad Köprülü, "Bektâşîlik ile Yesevîlik arasında hiçbir hakikî bağ mevcut değildir⁴⁵" ifadesini kullanmış ki bu görüşe katılmak mümkün değildir. Çünkü Ahmed Yesevî'nin düşünceleri ve emelleri ile Hacı Bektaş Veli'nin düşünceleri ve emelleri arasında çok büyük benzerlikler vardır.

Fuad Köprülü, Hacı Bektaş Veli hakkındaki menkıbelerin XV. asırda teşekkül etmiş olduğu için tarihi bir hakikat sayılamayacağı fikrini ileri sürmüş, Bektaşîlik ile Yesevîlik arasında -halk vezni ve dili ile sade Türkçe ilahilerin çok yaygın olması gibi- sadece zahirî benzeyişler olduğunu söylemiştir⁴⁶.

Fakat gerek Ahmed Yesevî'nin *Hikmetleri* gerekse Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât* ve diğer eserlerindeki düşünceler karşılaştırıldığı zaman aralarında büyük benzerlikler olduğu görülecektir. Daha sonraki dönemlerde de Türk insanı kulaktan kulağa rivayet edilen menkıbeleriyle bu iki büyük veliyi birleştirmiş ve sınıksız kaynaştırmıştır. Her iki bilge velî de "Allah aşkı esasına dayanan bir irade terbiyesiyle, insanı daha çok insan yapmak ve üstün insan olmaya yöneltmek gibi hedefler⁴⁷" gütmüşlerdir.

Hacı Bektaş Veli'nin Ahmed Yesevî'ye olan manevî bağlılığını

ortaya koyan diğer önemli bir belgede Hacı Bektaş Veli'nin *Kitab'ül-Fevâid* isimli Farsça eseridir. Kitabın giriş kısmında "Bu eser, Hacı Bektaş-ı Veli'nindir⁴⁸" denmesine rağmen bir kısım yerlerinde "Hacı Bektaş-ı Veli buyurmuştur⁴⁹" denilerek Hacı Bektaş Veli'den üçüncü bir şahıs gibi söz edilmiştir ki bu durum, Hacı Bektaş Veli tarafından yazılmış olan *Kitab'ül-Fevâid* 'e sonradan bazı ilavelerin yapıldığını göstermektedir*. *Kitab'ül-Fevâid*, 105 başlık altında ayet, hadis ve büyük sufilerin sözlerinden şahitler gösterilerek** yazılmıştır. Eserin birkaç yerinde de Ahmed Yesevî'nin, bizzat Hacı Bektaş Veli ile ilgili olan şu sözlerine yer verildiğini görüyoruz⁵⁰:

"Hoca Ahmed Yesevî Hazretleri bir gün Hazreti Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'ye buyurdu:

Eğer daima cennette olmak istersen, herkesle dost ol ve hiç kimseye karşı kalbinde kin tutma⁵¹".

"Hoca Hazreti Ahmed Yesevî, Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'ye buyurdu: *Eğer her zaman Cenab-ı Hak ile konuşmak istersen şu rubaîyi dilinden düşürme:*

Sensiz benim bir dem karara mecâlim yok,
İyiliklerini saymaya imkânım yok.
Tenimde her tüy eğer dillense,
Binde bir şükürümü yerine getirmeye imkânım yok⁵²".

"Hazreti Bektaş Veli, Ahmed Yesevî'ye, kulu Allah'a götüren yol nasıldır, diye sordu. O da:

- Sana müjdeler olsun. Eğer sen onun yolunda olmasaydın bu soruyu sormaz, Allah da sana bu soruyu sordurmaz dı, ⁵³" dedi.

Görüldüğü gibi esas kabul edebileceğimiz bütün kaynaklar, Hoca Ahmed Yesevî ile Hünkar Hacı Bektaş Veli arasında derin bağlar bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bektâşîlik, Türk halkına kendi sâde ve güzel Türkçesiyle hitap ihtiyacını duymuş ve nefes denilen Türkçe ilahilerinde tasavvufun çok sayıdaki Farsça terimlerinden birçoğunun Türkçelerini bulup kullanmayı başarmıştır. Bu hareket birçok Türkçe kelimelerin yeni anlamlar, yeni mecazlarla ve yeni seslerle güzelleşip zenginleşmesini sağlamıştır. Aynı ilahiler genellikle hece vezniyle ve ulusal nazım şekilleriyle söylendiğinden Bektaşî geleneği, dilde, musîkîde ve nazım şekillerinde millî çizgileri korumuş ve yaşatmıştır⁵⁴.

Nihat Sami Banarlı *Makâlât'ın* dili hakkında şunları söylemiştir:

"Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât* isimli eserinin Arapça aslı meydanda yoktur Biri nesirle ikincisi manzum olarak sonradan yapılmış iki tercümesi, eserin aslı hakkında fikir verecek mâhiyettedir⁵⁵".

Burada, her ne kadar *Makâlât*'ın aslının Arapça olduğu iddia ediliyorsa da bu görüşe katılmak mümkün değildir. Hacı Bektaş Veli, niçin Arapça yazsın ki? Karşısında hitap edeceği bir Arap topluluğu yoktu. Hacı Bektaş Veli'nin orijinal taraflarından birisi de onun, Türk halkına, evrensel öğretileri, Türkçe anlatması idi. *Makâlât*'ın aslı kanaatimizce Arapça olamaz. Ama, birisi, bu güzel kitabı Arapça'ya çevirmiş olabilir.

Nitekim, Mikail Bayram da *Makâlât*'ın dili hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "..Ben *Makâlât*'ın Denizli Kütüphanesi'ndeki tek nüshasını inceledim. Bozuk bir Arapça ile kaleme alınmış ve bu Arapça metin Türkçe *Makâlât* 'tan hülâsa edilerek meydana getirilmiştir⁵⁶".

Hatta, *Makâlât*'ı bizzat Hacı Bektaş Veli kendi kalemle kendisi yazmamış da olabilir. Çünkü o yıllarda şeyh ve yazarlar bir mecliste toplanırlar, sohbet ederler, bir kısım insanlar onların sohbetinde bulunurlar, bir veya bir kaç kişi de o sohbette konuşulanları zapta geçerlerdi⁵⁷. Sonra da o konuşma metinleri kitap haline getirilirdi. Büyük ihtimalle Hacı Bektaş Veli'nin Türkçe sözlerinden oluşan *Makâlât*, bu şekilde yazılmıştır. Yine Hacı Bektaş Veli'nin Farsça olarak yazdığı iddia edilen *Kitabü'l Fevâid* 'in de aslının Türkçe olup bu şekilde yazılmış olabileceği ihtimali büyüktür.

b- Türk İslâm Edebiyatında Hikmet Türü

İslamiyetin kabulünden önce Türkler arasında sözlü bir şiir geleneğinin bulunduğu; bilge kişi olan şairlerin çeşitli amaçlarla yapılan törenlerde, o yıllardaki inanışlarına uygun dinî içerikli şiirler söyledikleri, İslâm'ı kabulden sonra da yine bu şairlerin İslâm dinini yaymak ve tanıtmak düşüncesiyle şiiri bir vasıta olarak kullandıkları bilinen tarihi hakîkatlardandır. İşte bu şairlerden birisi de Ahmed Yesevî'dir. Ahmed Yesevî, halkın anlayacağı biçimde yazdığı bu şiirlerine *Hikmet* adını vermiştir. Hikmetlerin toplandığı esere *Divan-ı Hikmet* denilmiştir. Sonra Yeseviyye'ye mensup şairler arasında da şiir söylenmesi ve bu şiirlere *Hikmet* denilmesi gelenek haline gelmiştir. Hikmetler, Allah ve insan sevgisini gönüllere yerleştirmeyi gaye edinen, Hz. Peygamberin tebliğ ettiği dine uymayı telkin eden, insanı kötü davranışlardan kurtarmaya çalışan ahlâkî prensipler olarak karşımıza çıkmaktadır. "Denilebilir ki *hikmet*, İslâmîyet'in manzum olarak ifadesidir" *Divan-ı Hikmet* nüshalarında yer alan hikmetlerin hepsinin Ahmed Yesevî'ye ait olmayabileceği de kabul

edilmektedir. Fakat bunların bir kısmı Ahmed Yesevî'ye ait olmasa bile, şekil, muhteva ve ruh bakımından onlardan farksız olduğu ve Yeseviyye geleneğini temsil ettiği açık şekilde anlaşılmaktadır⁵⁸.

Hikmetlerin öğretici (didaktik) bir özellik taşıması, dolayısıyla sanat endişesinden uzak ve basit olması tabîî karşılanmalıdır. Bununla beraber ifadedeki samimiyet ve sûfiyane coşkunluk onları basit manzumeler olmaktan da zaman zaman kurtarmaktadır⁵⁹.

Nihad Sami Banarlı, Ahmed Yesevî için, "Türk illerinde edebî ve tarihî simasından çok destânî şahsiyetiyle yaşamış ve sevilmiş bir evliyâ şairdir. Şiirleri öğretici mahiyette ve yüksek sanat seviyesinden uzak söyleyişlerdir. Bu manzûmeler, güzelliklerini ve telkin kudretlerini yazarının inanış ve söyleyişindeki samimiliğinden almıştır. Bu sebepten içlerinde saf, samimî, ve bâzen derûnî bir lirizm ile rüzgarlanmış manzûmeler de vardır. Bu manzûmelere *Hikmet* adı verilmiştir..⁶⁰". demektedir.

Ahmed Yesevî'nin inanç ve fikirlerini halk edebiyatımızın bilinen şekilleri içerisinde hece vezniyle ve sade bir Türkçe ile söylemesi hikmet tarzını doğurmuştur. Ahmed Yesevî bu yönüyle de büyük bir öncüdür.

"Ahmed Yesevî devrinde eski halk edebiyatı mahsullerinin muhteva bakımından olduğu kadar şekil ve ifade bakımından da büyük bir gelişme gösterdiğini kabul etmek hatalı olmaz sanırız. Ahmed Yesevî ile başlayan dinî - tasavvufî konuları halk edebiyatı şekilleri içinde anlaşılır bir dille ifade edebilmek sanatı, şüphesiz en mükemmel hale Oğuz Türkçesinde Yunus Emre ile erişmiştir. Bu nedenle Ahmed Yesevî'ye, Yunus Emre'ye bir zemin hazırladığı için edebiyatımızda müstesnâ bir yer vermek zorundayız⁶¹".

Orta Asya'da halen *Divan-ı Hikmet*, adeta kutsal bir metin olarak okunmağa devam etmektedir. Burada Hikmetler, büyük bir saygı ile ezberlenmekte, hatta yalnız erkekler değil, kadınlar arasında da *Yesevî-han* denilen ezbere hikmet okuyucular bulunmaktadır. Bu Yesevî-hanlar, -bizdeki mevlid okuma gibi- çeşitli amaçlarla yapılan toplantılarda Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet* 'inden bölümler okumakta ve halk da kendilerini büyük bir vecd içinde dinlemektedirler⁶².

Kadınlar arasında Yesevî'nin hikmetlerini öğrenmek ve öğretmek faaliyeti, Yesevî hayatta iken başlamıştı. Ahmed Yesevî'nin kızı Gevher Şahnaz, babasından öğrendiği hikmetleri önce komşularına, sonra da diğer mahalle ve köylerde okuyordu. Bu durum kadınlar arasında gelenek haline geldi Az zaman sonra, sonbahardan ilkbahara kadar, Hikmet'i ezberden

okuyan *kırk kadın-kızlar*, mahallelerde, köylerde, çadırlarda, dört köşeli bir daire teşkil ederek arkalarına da dinleyicileri almak suretiyle hikmetleri okumaya başladılar.. Bu gelenek o günlerden bu güne sürüp geldi⁶³.

Yine bugün Orta Asya'da Ahmed Yesevî adı, daha önce de söylendiği gibi, İslâmla özdeşleşmiş durumdadır. O çoktandır, burada tarihî hüviyetinden farklılaşmış, efsaneleşmiş bir şahsiyet olarak, Altaylar'dan Volga boylarına kadar, Pîr-i Türkistan, Hazret-i Türkistan, Hoca Ahmed Yesevî, Ata Yesevî olmuştur⁶⁴.

Tüm bu bilgiler ışığında, "Ahmed Yesevî'nin, Türk insanının mânen ve ahlâken olgunlaşmasına kendini adanmış bir Türk büyüğü olduğunu gururla söylemek bir vefa borcudur.. Türk insanının elinden tutmak demek, geleneksel yönetime göre, ona, insana en büyük değeri vermek demektir. Yesevî şöyle diyor⁶⁵" :

Halk gelse, seçkin olur, yıldız gelse ay olur
Bakır gelse altın olur, dervişler sohbetinde,
Kibir hasetler ölür, içine manalar dolar,
Göz açıp Hakk'ı görür, dervişler sohbetinde⁶⁶.

Ahmed Yesevî'nin olduğu gibi yine Türk insanını daha olgun hale getirmeye kendini adanmış olan Hacı Bektaş Veli'nin de aynı şekilde bize ulaşan şekilleriyle bir tarihî hayatı bir de menkıbevî hayatı vardır. Her ikisi hakkındaki menkıbeler de Türk İslâm edebiyatının güzel örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hacı Bektaş velinin sözlerinin, muhteva olarak Ahmed Yesevî'nin hikmetleri ile aynı paralelde olduğu bir gerçektir.

Divan-ı Hikmet üzerinde çalışan bilginler, bu kitabın dilinin Doğu Türkçesi yani sonraki Çağatayca olduğunu ve XII. yüzyılın özelliklerini taşıdığını keşfettiler. Bu sebepten *Divan-ı Hikmet*, *Kutadgu Bilig*'ten sonra, Türk edebiyatının en eski eseri sayılabilir, fakat şu farkla ki *Divan-ı Hikmet* bozkır halkının anlayabileceği bir dille yazılmış bir halk eseridir⁶⁷.

Ahmed Yesevî bir ilim dili olması sebebiyle Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmesine rağmen Arap ve Acem dili hastalığına yakalanmamış, göçebe Türklere Türkçe ile hitap etmiş ve öz Türkçe şiirler söylemiştir⁶⁸.

Divan-ı Hikmet'teki manzumelerin dörtlüklerle yazılmış olanlarında 4+4+4=12'li hece vezinleri ile yazılmış olanlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Gazel tarzındaki hikmetlerin bazısında da hecenin 7+7 =14 veya 8+8= 16'lı ölçüleri kullanılmıştır. Zaman zaman bir hecelik fazlalık ya da eksiklik de göze çarpmaktadır. Genellikle yarım kafiye çeşidi kullanılmış ve rediflere de çok denecek şekilde yer verilmiştir. Arasıra aruz vezni ile yazılmış olanlar varsa da bunların Ahmed Yesevî'ye ait değil de, sonraki dönemlerde

farklı Yesevî dervişleri tarafından yazılmış olması ihtimali büyüktür. Münâcât'ta arûzun Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün vezni kullanılmıştır⁶⁹.

Fuat Köprülü'nün belirttiği gibi, hikmetlerin fikrî yönünü dinî tasavvufî unsurlar; şekil yönünü de millî unsurlar teşkil eder. Divandaki hikmetlerin hiçbirisi Ahmed Yesevî'ye ait olmasa bile, şurası mukakkak ki bu büyük sûfî, halk edebiyatı şekilleri ile Türkçe hikmetler yazmış ve ondan sonra Yesevî şairler arasında bu yolda manzumeler yazmak, kutsal bir gelenek (an'ane) halinde asırlarca devam ettirilmiştir⁷⁰.

Hoca Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli, her kavme kendi diliyle hitap etmek gerektiği gerçeğini en iyi kavrayan ve hikemî tarzda eser veren Türk büyüklerindedir.

c- Fakr-nâme ile Makâlât Arasındaki Benzerlikler

Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ı dört kapı-kırk makam tertibi üzere ele alınmıştır. Bu tertip, Ahmed Yesevî'nin *Fakr-nâme*'si ile hemen hemen aynıdır. Fakr, kişinin hedefe (örneğin fenâfi'llaha) ulaşmak için yapacağı birtakım mücahadeleri ve geçeceği makamları ifade eden tasavvufî bir terimdir. Bu makamları anlatan eserlere Fakr-nâme denmiştir. Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatında fakrı ve makamlarını anlatan Aşık Paşa'nın *Fakr-nâme* isimli mesnevisinde olduğu gibi müstakil eserler olmakla birlikte, çeşitli tasavvuf ve tabakat kitaplarında da muhtelif bölümler halinde fakr-nâmeler ele alınmıştır. İşte Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmeti*'nin Kazan ve Taşkent baskılarının mukaddimesinde böyle bir *Fakr-nâme* mevcuttur⁷¹.

Her ikisi de dört kapı (a-Şeriat b-Tarikat c-Marifet d-Hakikat) ve kırk makam (her kapıda onar madde) üzere yazılmıştır. Her iki kitapta da otuzdan fazla madde müşterek olarak gözükmektedir⁷². Bu durum da Hoca Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş Veli arasında ne kadar derin bağlar olduğunu göstermektedir.

d- Divan-ı Hikmet ile Makâlât Arasındaki Benzerlikler

"Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmeti*' ne ise, Hacı Bektaş-ı Veli'nin *Makâlât*'ı da odur, diyebiliriz. Her iki kitapta içerik ve konuların sıralanışı birbirine çok benzemektedir. Bu bakımdan her ikisi de Türk milletinin millî-dinî muhtevada birlik ve beraberlik içinde olmaları için çalışmışlardır⁷³".

Veli Şair Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet*'te Kur'an ve Hadis'i birinci derecede kaynak olarak kullanmayı temel prensip olarak kabul etmiştir⁷⁴.

Aynı durum Hacı Bektaş Veli için de geçerlidir.

Divan-ı Hikmet ve *Makâlât'* tan seçtiğimiz aşağıdaki örnekler bu iki büyük veli ve eserleri arasındaki büyük benzerlikleri ortaya koymaktadır:

Divan-ı Hikmet:

Bismi'llah dip beyân eyley hikmet ayıtp	Bismillah'la başlayarak hikmet söyleyip
Tâliblerge dürr ü güher saçtım muna	Tâliplere inci, cevher saçtım işte
Riyâzetni katıĝ tartıp kanlar yutup	Riyâzeti katı çekip, kanlar yutup
Min <i>Defter-i Sâni</i> * sözün açtım muna	Ben <i>Defter-i Sâni</i> sözünü açtım işte ⁷⁵ .

Makâlât:

*"Tanrı Tebâreke ve Ta'alâ Hazretlerine sonsuz şükür, minnet ve senâlar olsun ki zayıf, çaresiz kulları yoktan var eyledi ve bizlere İslâmı nasib betti.. Fakat, aklın ermesine, gönlün yönelmesine ve suret döğmeğe (insanları uyarmağa) bu kadar söz yeter ki onları da yad ettik.."*⁷⁶

Divan-ı Hikmet:

Sünnet imiş, kafir de olsa incitme sen
Hüda bîzardır katı yürekli gönül incitenden
Allah şahit öyle kula hazırdır Siccîn*
Bilginlerden duyup bu sözü söyledim işte⁷⁷.

Makâlât:

*Hazreti Resul buyurmuştur: "Şefkat imandandır"
Yetmiş iki milleti ayıplamamak (gerekir)*⁷⁸.

Divan-ı Hikmet:

Ata, ana, kardeşler nere gitti, fikir kıl
Dört ayaklı tahta at bir sana yeter ya

Dünya için gam yeme, Hak'tan başkayı deme
Kişi malını yeme, Sırat üzre tutar ya⁷⁹.

Gönül vermez dünyaya, el uzatmaz harama
Hakk'ı seven âşıklar helâlinden yemişler⁸⁰.

Makâlât :

"..Helâl kazanmak ve ribâyı harâm bilmektir⁸¹ .

..Ama benim üç dostum vardır. Ne zaman ki ben ölürüm birisi evde birisi yolda kalır; birisi ise benimle beraber gelir. Evde kalan malumdur, yolda kalan, hısımlarım ve ailemdir; benimle beraber gelen ise iyiliklerim ve amellerimdir.. Er kişinin daima gönül şehrinin arıtması ve hiç gafil olmaması gerekir⁸² .

Divan-ı Hikmet:

Dili ile ümmetim diye yalan söyler
Kişi malını almak için saçma-sapan sözler
Helalini burda bırakıp haram gözler
Cahillere bu sözleri diyesim gelir

Makâlât:

".. Şimdi, için; kibir, hased, cimrilik, tamah, öfke, gıybet, kahkaha (şımarıklık), şamata, ve maskaralıklarla doludur. Şimdi azizim! hangi kitapta bunlardan birisinin iman ehlinin içinde olacağı buyrulur ? Nerede kaldı; (Allah'ın) kitaplarına ve tebliğlerine inandığın?

.. Nefs de şeytanın nâibidir. Şeytanın subaşları; kibir, hased, cimrilik, açgözlülük, öfke, gıybet, kahkaha ve maskaralıktır. Saydığımız bu yedi nesne onun muhafızları, yanı kapıcılarıdır..

..Kendisini arıtmayan başkalarını da arıtmaz.. Şimdi ey müminler, eğer kendinizi bildiyseniz bu kapı ümit kapısıdır.. Gerçek canlara hülâsa söz yeter..⁸³"

Divan-ı Hikmet:

Âlimim diye kitap okur anlamını bilmez
Çoğu âyetin anlamını asla bilmez
Büyükleme, ben-benliği dini tutmaz
Âlim değil cahildir dostlarına⁸⁴ .
Molla müftü olanlar, yalan fetva verenler
Akı kara kılanlar cehenneme girmişler
Kadı imam olanlar, haksız dava kılanlar
Eşek gibi olarak yük altında kalmışlar⁸⁵

Hacı Bektaş Veli:

"Şimdi her zaman insan suretinde olduğu halde insanlık mertebesinde olmayanları görürsün ya bunlar, endişe ve veballerinin kalabalığı içinde boğulmuşlardır.. Fakat değme kişileri insan yerine koymadık. Birçokları şekilde insan, manada hayvandır..

Yetmiş yıllık ibadet bir saatlik tefekküre denk geldi.

Şimdi her kim ki kendini bilmez Çalab Tanrı'yı dahi bilmez⁸⁶.

İlim öğrenmek zorunlu ödevdir. Fülen tatbik edilmeyen kuru bilginin vebali vardır; onun da hesabı sorulur⁸⁷.

" İlimin de yıldızlara benzediğini ifade etmiştik. Yıldızlar (gök de) açık olduğu zaman, (gece) insanların ayakları, yolu görür. Her kimin gerçek ilmi olursa o da Hak'tan yana olan yolu görür ve herşeyi anlar hale gelir.

Buna karşılık gökyüzü bulutlu olunca insanların ayakları yolu göremez. O halde akıl, marifet ve ilmi olmayan biri Hak'tan yana olan yolu nasıl görebilir ki?..

Yani âlimler olmasa, bir kimse Hak'tan yana olan yolu nasıl görebilir ki? Şimdi ilim büyüklerine babadan anneden daha çok değer vermek gerekir..⁸⁸.

İlim ve bilginin rehberlik etmediği hayat, karanlık bir hayattır⁸⁹.

SONUÇ

Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmed Yesevî ekolünün Anadolu'da'ki ulu temsilcilerinden birisidir. *Fakr-nâme + Divan-ı Hikmet* ile *Makâlât* arasında büyük benzerlikler vardır. Her ikisinde de Türklük açık bir biçimde görülmektedir. Anadolu ve Balkanlar'daki Müslüman Türk halkı, Hoca Ahmed Yesevî'nin, Hünkar Hacı Bektaş Velî'yi Anadolu istikametinde görevlendirdiğine inanmaktadır. Bu görevlendirmenin meyveleri apaçık ortadadır. Ahmed Yesevî'nin Türkistan'da yaptığı kutsal görevi, Hacı Bektaş Veli, Anadolu ve Balkanlar'a taşımıştır. Her iki büyük veli de insanımızı daha üstün insan haline getirmek için çaba sarfetmişlerdir. Her iki gönül adamının, erkeğin yanı sıra kadın eğitimine de çok büyük önem verdiklerini görüyoruz. Her ikisi de Kur'an ve Hadis'i birinci kaynak olarak almışlar ve ilmin öncülüğünde yürümüşlerdir. Ahmed Yesevî, sâde bir dille Türkçe hikmet söyleme geleneğinin öncüsü olmuştur. Yesevî gelenekli hikmetler, ulaştığı tüm bölge insanları için kaynaştırıcı bir rol oynamıştır. Bu arada Ahmed Yesevî - Hacı Bektaş Veli geleneği çerçevesinde de Türk İslâm Edebiyatının en güzel örnekleri yazılmış ve söylenmiştir.

Hacı Bektaş Veli'nin *"İlim ve bilginin rehberlik etmediği hayat, karanlık bir hayattır"* sözü ile Büyük **Atatürk**'ün *"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir"* sözleri arasında büyük bir benzerlik vardır.

Gerek Ahmed Yesevî gerekse Hacı Bektaş Veli, bilim ve hoşgörüyü esas alan düşünceleri ve kişinin alın teri ile geçinmesinin kutsallığını öne çıkaran yaşama biçimleri ile Türk kültürünün temel taşları olarak karşımıza

çıkılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Fakih, **Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidi's-Şerîfe**, Yayımlayan, Hasibe Mazioğlu, TDK . Yayınları Ankara 1974.
- Ahmed Yesevî, **Divan-ı Hikmet**, Matbaa-i Mahrusa-i Osmaniyye, İstanbul 1299.
- Ahmed Yesevî, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, Hazırlayan; Kemal Eraslan, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991.
- Akkuş, Mehmet, "Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslâmlaşmada Rolü" **Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf**, (Vefatının 10. Yılında Mehmet Zahit Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu Tebliğleri) Haz., Coşkun Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1991, 133-142.
- Aktan, Ali, "Kühü'l-Ahbâr'a Göre Ahmed Yesevî ve Anadolu'daki Halifeleri", **Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu** (26-29 Mayıs 1993) **Bildirileri**, Kayseri 1993, 13- 22.
- Âli, Gelibolulu Mustafa, **Kitabü't-Târih-i Kühü'l-Ahbâr**, Kayseri Raşid Efendi Küt. 920 no'lu nüsha, İstinsah Tar. 1083, 20 a- 20b ; neş, Ahmet Uğur- Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül- Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1997.
- Aslanoğlu, İbrahim, "Alevîlik Nedir" **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Ankara 2000, 153-184.
- **Âşık Paşaoğlu Tarihi**, neş. Atsız, M.E.B. Yay. İstanbul 1992.
- Câmî, Abdurrahman, **Nefahâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri**, Tercüme ve Şerh, Lâmiî Çelebi, Hazırlayanlar: Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, Marifet Yay., İstanbul 1995.
- Cumber, Müjgan "Evliyâ Çelebi Seyahat-nâme'sinde Ahmed Yesevî", **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi Hoca Ahmed Yesevî Özel Sayısı**, c.7, sayı, 21, Ankara 1995, 887-917.
- Coşan, Es'ad, "Ahmed-i Yesevî Hazretleri" **Ahmed-i Yesevî Hayatı Eserleri Tesirleri**, Haz., Mehmet Şeker- Necdet Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1996, 13- 49.

- Demirci, Mehmet, "Ahmed Yesevî'den Yunus Emre'ye" **Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1993, 85-92.
- -----, "Ahmed Yesevî'nin Yunus Emre'ye Tesiri olmuş mudur", **Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi VIII**, İzmir 1994, 61- 84.
- -----, "Tarihten Günümüze Ahmed Yesevî", **Türk Yurdu**, sayı 88, İstanbul, 1994, 41-44.
- Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, **Saltuk- nâme**, Haz. Şükrü Haluk Akalın, Kültür Bak. Yay. I-III, Ankara 1990.
- Ecer, A. Vehbi, "Ahmed Yesevî'de Dini Tolerans ve Anadolu'da etkileri", **Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1993, 101- 113.
- ----- "Hoca Ahmed Yesevî ve Anadolu Türk Kültürü", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Temmuz 2000, 49-55.
- Eraslan, Kemal, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, Ankara 1991.
- ----- , "Ahmed Yesevî", **T.D.V.İ.A.**, İstanbul 1989, II, 159-161.
- -----, "Yesevî'nin Fakr-nâme'si ", **TDED**, XXII, İstanbul 1977, 45-120.
- Evliya Çelebi, Mehmed Zillî b. Derviş, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, İkdâm Matbaası I-V, Devlet Matbaası VII, Orhaniye Matbaası VIII, İstanbul 1314-1928.
- Fazlurrahman, **İslam**, Çev. M. Dağ-M.Aydın, Selçuk Yayınları, Ankara 1996.
- Ferideddin-i Attar, **Mantık al-Tayr**, çev. Abdülbakî Gölpınarlı, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., I-II, İstanbul 1990.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, Selçuk Yay. Ankara 1990.
- Genç, İlhan, "Belâgat Yönünden Divan-ı Hikmet Üzerine Bir Değerlendirme", **Ahmed-i Yesevî Hayatı Eserleri Tesirleri**, Haz., N. Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1996, 425-443.
- Güzel, Abdurrahman , "Hacı Bektaş Veli'nin Hayatı ve Eserleri" **Genç**

Erenler Özel s., Ankara 1998, 5-10.

- -----, "Tekke Şiiri", **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III**, Sayı 445-450, Ankara 1989, 251-454.
- -----, "Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme'si ile Hacı Bektaş Veli'nin Makalatı Arasındaki Benzerlikler" **Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara 1991), Ankara 1992, 33-43.
- Hacı Bektaş Veli, **Makâlât**, Esad Coşan'ın Tenkidli Basımından Sadeleştiren Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1996 (Eser, Ankara İl Halk Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü 355 numarada kayıtlı nüshasının tıpkı basımı ile birlikte yayınlanmıştır.)
- -----, **Kitabu'l-Fevâid** (Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'nin Vasiyetnâmesi) Tertipleyen: İ.Ö., İstanbul 1959.
- Hayıt, Baymirza, "Türkistan Kadınlarının Yesevîcilik Ananesi", **Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu** (26-27 Eylül 1991 Ankara) **Bildirileri**, Ankara 1992, 45- 47 ; Ocak, 299-305.
- Hazini, **Cevahiru'l-Ebrâr Min Emvac-i Bihâr** (Yesevî Menakıbnâmesi), neş. Cihan Okuyucu, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enst. Yay., Kayseri 1995.
- Hoca Ahmed Yesevî, **Divan-ı Hikmet**, Haz., Hayatı Bice, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993.
- Katip Çelebi, **Keşfu'z-Zunûn**, I-II, İstanbul 1971.
- Kara, Mustafa, "Yeseviyye Kültürünü Günümüze Ulaştıranlar ve "*Cevahirü'l-Ebrâr Min Emvâci'l-Bihâr*", **Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1993, 187- 196.
- Karakoç, Sezai, **Yunus Emre**, İstanbul 1974.
- Köprülü, Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara 1976.
- -----, "Bektaşîliğin Menşe'leri ", **Türk Yurdu**, sayı 8, Mayıs 1341, 121-140.
- -----, "Mısır'da Bektaşîlik", **Türkiyat Mecmuası**, VI, (1939), 13-40.
- -----, "Hoca Ahmed Yesevî Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerindeki Tesiri", **Bilgi Mecmuası**, Matbaa-i Âmire, İstanbul

Nisan 1333, 611-645.

- Kurnaz, Cemal- Tatçı Mustafa, **Yesevîlik Bilgisi**, Ankara 2000.
- -----, "Ahmet Yesevî'nin Takipçileri" **Yesevîlik Bilgisi**, 353-432.
- Mazıoğlu, Hasibe, "Ahmed Yesevî'nin Anadolu'ya Attığı Ateşli Eğsi" **Yesevîlik Bilgisi**, haz. C. Kurnaz - M.Tatçı, Ankara 2000, 459-464.
- Mélikoff, Irène, **Hadji Bektach un mythe et ses avatars**, Çeviri, Turan Alptekin, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1999.
- -----, "Ahmed Yesevî ve Türklerde İslâmiyet", **Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu** (26-27 Eylül 1991 Ankara) **Bildirileri**, Ankara 1992, 61- 67.
- Mert, Hamdi, **Hoca Ahmed Yesevî**, Bilig Yayınları, Ankara 2000.
- -----, **Hünkâr Hacı Bektaş Velî Hayatı Hizmeti Mesajı**, Bilig Yay. Ankara 2000.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Türk Dünyasında Ahmed Yesevî ve Yesevîlik Kültürünün Yayılışı: Bir Sûfî Kültürün Yeniden Güncelleşmesi", **Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1993, 299-305.
- -----, "Anadolu Türk Halk Sûfliğinde Ahmed Yesevî, Geleneğinin Teşekkülü", **Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu** (26-27 Eylül 1991 Ankara) **Bildirileri**, Ankara 1992, 75-84.
- -----, "Fuad Köprülü Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiyesi'nde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında Tarihin Sapıtılması Problemi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 3, Konya 1977, 221-230.
- -----, Fuat Köprülü, "Ahmed Yesevî, **İ.A.**, Millî Eğitim Bas., İstanbul 1965, I, 210-215
- Öztürk, Mürsel, "Ahmed Yesevî- Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre Zinciri, **Yesevîlik Bilgisi**, Haz. C. Kurnaz- M. Tatçı, Ankara 2000, 285- 293.
- Pekolcay, Necla, **İslâmî Türk Edebiyatı**, I-II, İstanbul 1967.

- Safî, Mevlâna Ali b. Hüseyin, **Reşahât Aynü'l-Hayat**, Matbaa-i Âmire 1269.
- Şahin, Hasan "Ahmed Yesevî'nin İnsana Bakışı" **Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Erciyes Üniversitesi Yay, Kayseri 1993, 347-351.
- Şeker, Mehmet- Yılmaz, Necdet, **Ahmed-i Yesevî Hayatı-Eserleri-Fikirleri Tesirleri**, Seha Neşriyat, İstanbul 1996.
- Şener, H.İbrahim, "Yesevî Hikmetlerinin Kaynağı Olarak Âyetler Üzerine Bir değerlendirme", **Ahmed-i Yesevî Hayatı-Eserleri-Fikirleri Tesirleri**, Haz., Mehmet Şeker-Necdet Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1996, 353-374 ; **Yesevîlik Bilgisi**, Haz., C. Kurnaz-M.Tatçı 199-210.
- **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli**, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Vakfı Yay. Ankara 1988.
- Vassâf, Hüseyin, **Sefine-i Evliyâ**, Osmanlıca'dan çeviren Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Sehâ Neşriyat, I-II, İstanbul 1990.
- **Velayetnâme, (Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli)**, Haz. Abdülbakî Gölpinarlı, İstanbul 1958.
- **Vilâyetnâme, (Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli)** Yayına Haz., Esat Korkmaz, Ant Yayınları, İstanbul 1995.
- Yılmaz, Ali, "Ahmed Yesevî'nin Hikmetleri İle Yunus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufî Muhteva Benzerlikleri", **Yesevîlik Bilgisi**, Haz. Cemal Kurnaz-M. Tatçı, Ankara 2000 ; **Diyanet**, Ekim-Kasım Aralık 1993, 17-33.
- -----, " Divan-ı Hikmet" **Diyanet**, sayı 33, Eylül 1993, 42-43.
- Yüce, Kemal, "Ahmed Yesevî'nin Halifesi Sarı Saltuk", **Yesevîlik Bilgisi**, Haz. C.Kurnaz-M.Tatçı, Ankara 2000, 281-293.
- Zeybek, N. Kemal "Hoca Ahmed Yesevî Türk Milletinin Ruh Hamurkârıdır" **Yesevî Dergisi**, Ağustos 1994, Sayı, 8, 12.

DİPNOTLAR

- ¹ Ferideddin-i Attar, **Mantık al-Tayr**, çev., Abdülbakî Gölpinarlı, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1990, II, 34 ; Kemal Eraslan (Hazırlayan), **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991, 6-16; Mehmet Demirci, "Ahmed Yesevî'den Yunus Emre'ye" **Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1993, 85- 92 ; "Mehmet Akkuş, "Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve

- İslâmlaşmadaki Rolü", **Tanımı, Kaynakları Ve Tesirleriyle Tasavvuf**, (Vefatının 10. Yılında Mehmet Zahit Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu Tebliğleri) Haz., Coşkun Yılmaz, Sehâ Neşriyat, İstanbul 1991, 133-142.
- ² Hüseyin Vassâf, **Sefine-i Evliyâ**, Osmanlıca'dan Çeviren Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz Sehâ Neşriyat, İstanbul 1990, I, 391, 397.
- ³ Safî, Mevlâna Ali b. Hüseyin, **Reşâhât Aynü'l-Hayat**, Matbaa-i Âmire 1269, 14-15.
- ^{**} Fuat Köprülü'ye göre Ahmed Yesevî, makarr-ı evliya olan Türkistan'da Yesi kasabasında doğmuştur ve babasının ismi de Muhammed Hanefî'dir, bkz., Fuad Köprülü, "Hoca Ahmed Yesevî Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerindeki Tesiri", **Bilgi Mecmuası**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, Nisan 1333, 611-645.
- ^{*} Fuat Köprülü, Divan-ı Hikmet'te yer alan,
Eyâ dostlar kulak salun ayduğumğa
Ne sebebdin altmış üçde kirdim yirga
beytinden hareketle Ahmed Yesevî'nin yaşı hakkında ileri sürülen bazı yanlış anlamalara karşı şu güzel açıklamayı yapmıştır:
«Rus müşteliklerinden Melioransky, İslam Ansiklopedisine "Ahmed Yesevî" ile ilgili olarak yazdığı maddede, "Ahmed Yesevî'nin tarih-i tevellüdü mağlum olmamakla beraber divanında altmış üç yaşında vefat ettiği musarrahdır" diyor. Bu ifade, bir kaç noktadan hatalıdır: Birincisi, hiç bir kimse kendi divanında kendisinin ölüm tarihini söyleyemez. İkincisi, mevcut an'ane Ahmed Yesevî'nin 125 sene yaşadığını gösteriyor. Üçüncüsü, **Reşâhât 'Aynül-Hayat** gibi önemli teracim kitaplarında Ahmed Yesevî'nin uzun ömürlü olduğuna dair deliller vardır. Anlaşıyor ki Melioransky, " Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirga" misraında "yere girme"nin "çile-hane'ye girmek, hây u huy alemen uzaklaşmak" manasına geldiğini anlayamamasına mebni onu vefat şeklinde tefsir etmiştir », bkz, Köprülü, "Hoca Ahmed Yesevî Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerindeki Tesiri", 615.
- ⁴ Fuad Köprülü, "Hoca Ahmed Yesevî Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerindeki Tesiri", 611-645; Ali Yılmaz, "Ahmed Yesevî'nin Hikmetleri İle Yunus Emre'nin fiirlerinde Tasavvufî Muhteva Benzerlikleri", **Yesevilik Bilgisi**, Haz. C. Kurnaz-M.Tatçı, Ankara 2000 ; Hamdi Mert, **Hoca Ahmed Yesevî**, Bilig Yayınları, Ankara 2000, 10-11 ; Akkuş, 133-142.
- ⁵ Câmî, Abdurrahman, **Nefahâtü'l-Üns** Evliyâ Menkıbeleri, Tercüme ve Şerh, Lâmiî Çelebi, Hazırlayanlar: Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, Marifet Yay., İstanbul 1995, 843 ; Vassâf, I, 395; Ethem Ruhi Fığlalı, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, Selçuk Yay. Ankara 1990,137; Hamdi Mert, **Hünkar Hacı Bektaş Veli**, Bilig Yayınları, Ankara 2000, 14.
- ⁶ Bkz: Köprülüzade M. Fuad, "Bektaşiliğin Menşe'leri ", **Türk Yurdu**, sayı 8, Mayıs 1341, 121-140.
- ⁷ Bkz: Fuad Köprülü, "Mısır'da Bektaşilik", **Türkiyat Mecmuası**, VI, (1939), 13-40.
- ⁸ Ahmet Yaşar Ocak, Fuad Köprülü, Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiyesi'nde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında *Tarihin Saptırılması* Problemi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 3, Konya 1977, 221-230.
- ^{*} Bektaş kelimesinin anlamı; "Bek" kaçıp sığınacak yer, sık ağaçlık, koruluk gibi anlamlara gelmektedir. Aynı zamanda Maveraünnehir'de bir yer adıdır. "Taş" ise dost, muhib, ortak vb. anlamlara gelmektedir. "Taş", sonraları "daş" şekline dönüşmüştür; "dındaş", "arkadaş" kelimelerinde olduğu gibi. Bu durumda Bektaş kelimesi "melce-i erbâb-ı tarîk, dost olan zat" anlamındadır, bkz., Vassâf, I, 399.

- ⁹ Mehmet Demirci, "Tarihten Günümüze Ahmed Yesevî", **Türk Yurdu**, s. 88, İstanbul, 1994, 41-44.
- ¹⁰ **Vilâyetnâme, (Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli)**, Haz. Abdülbakî Gölpınarlı, İstanbul 1958, 17; **Vilâyetnâme**, Yayına Haz., Esat Korkmaz, Ant Yayınları, İstanbul 1995, 36; Demirci, 41.
- ¹¹ R. Tschudi, **Das Vilâjet-nâme des Hadschim Sultan**, Berlin 1914'ten naklen Hasibe Mazıoğlu, "Ahmed Yesevî'nin Anadolu'ya Attığı Ateşli Eğsi" **Yesevilik Bilgisi**, Haz., Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı, Ankara 2000, 459-464
- ¹² Bkz., Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, **Saltuk-nâme**, Haz. Şükrü Haluk Akalın, Kültür Bak. Yay. I-III, Ankara 1990.
- ¹³ Mazıoğlu, 459-464, (Ayrıca Bkz: Ahmet Fakih, **Kitabu Evsâf-ı Mesâcidi's-Şerife**, Yayınlayan Hasibe Mazıoğlu, TDK. Yayınları, Ankara 1974, 10.
- ¹⁴ Mazıoğlu, "Ahmed Yesevî'nin Anadolu'ya Attığı Ateşli Eğsi", 464.
- ¹⁵ **Âşık Paşaoğlu Tarihi**, neş. Atsız, M.E.B. Yay. İstanbul 1992, 164-165; bu kaynakta (Hacı Bektaş Veli ile ilgili menkıbeler) şu ifadeler dikkati çekmektedir: " Bu Hacı Bektaş, Horasan'dan kalktı.. Evvela Sivas'a geldi.. Bu Anadolu'da misafirler ve seyyahlar arasında dört tayfa vardır ki anılır. *Biri Anadolu Gazileri*, biri *Anadolu Ahileri*, biri *Anadolu Abdalları*, biri de *Anadolu Bacıları*. Hacı Bektaş Hazreti bunların içinde Anadolu Bacıları'nı seçti ki ona "Hatun Ana" derlerdi. Geldi onu kız edindi. Gizli bilgi ve kerametlerini ona gösterdi, teslim etti. Sonra oradan Allah rahmetine vardı.." Bkz., **Âşık Paşaoğlu Tarihi**, 164-165.
- ¹⁶ **Âşık Paşaoğlu Tarihi**; 164-166; Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara 1976, 48.
- ¹⁷ **Vilâyetnâme**'deki şu beyit de bu doğumu anlatmaktadır:
Göricek yüzünü oğlunun o mah
Adını Bektaş virdi onun şâh (Gölpınarlı, **Velâyetnâme**, 1-4)
- * Hüseyin Vassâf, "Bektaş Veli'ye Niçin Hacı Dediler" başlığı altında şu menkıbeyi anlatmıştır:
"Yukarıda yazdığım gibi Lokman-ı Parende Hicaz'a gitmiş idi. Arafat'a çıkıp kıbleye doğru döndükleri esnada Lokman müridlerine demiş ki; *Yaranlar bugün arefe günüdür, şimdi bizim ellerde yemek pişirilir* . Bu söz Allah'ın kudretiyle Hacı Bektaş'a mâlum oldu. Tam bu esnada şeyhin evinde de yemekler pişiriyorlardı. Bektaş, hemen bir tepsi yemeği aldığı gibi o anda Lokman'a sunuverdi. O da Nişabur'a döndükleri zaman çocuğun bu kerametini herkese söyledi; ona *Hacı* lakabını verdi. Yoksa Hacı Bektaş, hacca gitmiş erlerden değildir" Bkz., Vassâf, 396-397.
- ** **Hacim Sultan Velâyetnâmesi**'nde Hacı Bektaş Veli, doğrudan doğruya Hoca Ahmed Yesevî'in halifesi olarak zikredilir. Burada ise, görüldüğü gibi, Hacı Bektaş'ın, Lokman-ı Parende müridi olduğu söylenmektedir (Ayrıca bkz: **Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, 49-50) **Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli** isimli eserde ise, bu konuya aydınlık getiren şu cümleler vardır: "...Türkistan'ın 99 bin pirinin Piri Hacı Ahmed Yesevî'nin halifelerindendir; adına Şeyh Lokman-ı Perende derler; Bektaş'a ancak o hocalık edebilir; onu hoca tutmanız en doğru iştir; (dediler), Sultan İbrahim, Bektaş-ı Horasanî'ye *Şeyh Lokman'ı Perende*'yi hoca atadı. Lokman-ı Perende, Türkistan'ın 99 bin pirinin piri Sultan Hacı Ahmed Yesevî'nin halifesiydi.. Bkz: **Vilâyetnâme**, E. Korkmaz Yay.19-20.
- ¹⁸ Âli, Gelibolulu Mustafa, **Kitabü't-Târih-i Kühü'l-Ahbâr**, Kayseri Raşid Efendi Küt. 920 no'lu nüsha, İstinsah Tar. 1083, IV. Rükün, 20 a- 20b ; Aynı eser, neş, Ahmet

- Uğur- Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül- Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi yay. Kayseri 1997, 88-92 ; Ali Aktan, "Kühü'l-Ahbâr'a Göre Ahmed Yesevî ve Anadolu'daki Halifeleri", **Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu** (26-29 Mayıs 1993) **Bildirileri**, Kayseri 1993, 13- 22.
- ¹⁹ Bak: Âli, **Kühü'l-Ahbâr**, 92-97.
- ²⁰ Aktan, 13-22.
- ²¹ Mustafa Kara, "Yeseviyye Kültürünü Günümüze Ulaştıranlar ve "**Cevahirü'l-Ebrâr Min Emvâci'l-Bihâr**", **Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri**, 187-196.
- ²² **Vilâyetname**, E. Korkmaz Yay., 24.
- ²³ **Vilâyetname**, E. Korkmaz Yay., 24-25.
- ²⁴ **Vilâyetname**, E. Korkmaz Yay., 26-28.
- * Elif-i Taç: Hacı Bektaş Veli ile Anadolu'ya geldiği kabul edilen, dört dilimli ve dikey çizgisi elif harfini simgeleyen uzun çuha başlık (daha geniş bilgi için bkz. H. Mazioğlu, 459-464)
- ** Sefine-i Evliya'da bunun "susam yaprağı" olduğu yazılıdır, bkz., Vassâf, I, 396.
- ²⁵ **Vilâyetname**, E. Korkmaz Yay., 34-35.
- * **Hâcım Sultan Velâyet-name**'sindeki bu konu ile ilgili menkıbe şöyledir: "Sultan Hoca Ahmed Yesevî Hazretlerinin bir ağaç kılıcı vardı. Getirip tekbir edip, onu sultan Hacı Bektaş Veli el-Horasânî'nin beline kuşattı ve dahı ocakta dut ağacından od yanardı. Onu kavrayıp Rûm'a (Anadolu'ya) doğru pertev etti. Rûm'da bunu tutalar diyu, dedi. O havada yana yana geçerken, Konya'da bir er vardı, Sultan Hoca Ahmed Fakih derlerdi. O odu kapıp, hücresinin önüne dikti. Kudret-i İlahî orada bir ağaç bitti; tepesi yanık, aşağısı dut idi. Hemen yemiş virdi idi, bkz., Necla Pekolcay, **İslâmî Türk Edebiyatı**, İstanbul 1967, I, 95.
- ²⁶ **Vilâyetname**, Esat Korkmaz Yay., 35-36; İbrahim Aslanoğlu, "Alevîlik Nedir" **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Ankara 2000, 153-184.
- ²⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Türk Dünyasında Ahmed Yesevî ve Yesevîlik Kültürünün Yayılışı: Bir Sufî Kültürün Yeniden Güncelleşmesi", **Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1993, 299-305.
- ²⁸ Ahmed Yaşar Ocak, "Anadolu Türk Halk Sûfilğinde Ahmed Yesevî, Geleneğinin Teşekkülü", **Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu** (26-27 Eylül 1991 Ankara) **Bildirileri**, Ankara 1992, 75-84.
- ²⁹ Fuad Köprülü, "Ahmed Yesevî", **İ.A.**, Millî Eğitim Bas., İstanbul 1965, I, 210-215; İrene Mélikoff, "Ahmed Yesevî ve Türklerde İslâmiyet", **Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu** (26-27 Eylül 1991 Ankara) **Bildirileri**, Ankara 1992, 61- 67; İrene Mélikoff, **Hadji Bektach un mythe et ses avatars**, Çeviri, Turan Alptekin, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1999, 37, not : İrene Mélikoff'un bu iki çalışmasında yukardaki bilgilere ilaveten, Yesevî meclislerinde kadınların, erkeklerin toplantılarına "kapanmaksızın ve örtüsüz katıldıklarına" dair ifadeler de yer almaktadır ki diğer kaynaklarda bu hususu göremedik.
- ³⁰ A. Vehbi Ecer, "Hoca Ahmed Yesevî ve Anadolu Türk Kültürü", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, İstanbul Temmuz 2000, 49-55.
- * **Cevahiru'l-Ebrâr**'da da bu menkıbeler, yani Ahmed Yesevî'ye müfettiş gönderilmesi, müfettişin Ahmed Yesevî'yi bağlayarak beş yüz kamçı vurması, beş yüz kamçıya hiç ses çıkarmayıp beşyüzbirinci kamçıdan çok acı duyması, son kamçıdan neden acı duyduğu sorulunca da, arkasına kuvvetli bir cinin engel oluşturarak kamçıların ona

değmesi sebebiyle etkilenmemesi, beş yüz birinci kamçıda cinin ya da perinin çekilmiş olması sebebiyle kamçının Ahmed Yesevî'ye dokunması.. ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır, bkz., Hazinî, 46-47.

- ³¹ Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 180-183.
- * "muḫâfât-ı ba'ide içinde mesâmi<-i nâsda düşdi ki meclisinde bî-ḫayr-ı wicâb ricâl u nisvân şer<-i şerife muxâlif cem< olup çikre karuşurlar. Halbuki ḫayr-ı vâqi<. Worâsan u Mâverâün'nnehr'de muxalif <ulemâ müfettiş gönderdiler ve tefawwuş itdiler. Ol mesmû< olan ahvâl-i mûhîmü'l-ixtilâl ḫayr-i vâqi< bulundu ", bkz., Hazinî, **Cevahiru'l-Ebrâr Min Emvac-i Bihâr** (Yesevî Menakıbnâmesi), neş., Cihan Okuyucu, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enst. Yay., Kayseri 1995, 49
- ³² Hazinî, **Cevahiru'l-Ebrâr**, 46-47, 49; Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, 33-34.
- ³³ N. Kemal Zeybek, "Hoca Ahmed Yesevî Türk Milletinin Ruh Hamurkârıdır" **Yesevî Dergisi**, Ağustos 1994, Sayı, 8, 12.
- * " O an can göğünün şahini olmuştum; zira can ülkesine geçmiştim", bkz., Hazinî, 84.
- ³⁴ Hazinî, 84; Mélikoff, 61-67.
- ³⁵ Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 170-171.
- ³⁶ Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 186-187 ; İlhan Genç, "Belâgat Yönünden Divan-ı Hikmet Üzerine Bir değerlendirme", **Ahmed-i Yesevî Hayatı Eserleri Tesirleri**, Haz., N. Yılmaz, Sehâ Neşriyat, İstanbul 1996, 425-443.
- ³⁷ Fazlurrahman, **İslam**, Çev. M. Dağ-M.Aydın, Selçuk Yayınları, Ankara 1996, 228 ; Melikoff, 63; A. Vehbi Ecer, "Ahmed Yesevî'de Dinî Tolerans ve Anadolu'da Etkileri", **Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1993, 101-113.
- ³⁸ Ecer, 104-105.
- * Bkz. Hazinî, **Cevâhiru'l-Ebrâr Min Emvâc-i Bihâr** (Yesevî Menakıbnâmesi), neş. Cihan Okuyucu, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enst. Yay., Kayseri 1995, 45-46.
- ³⁹ **Cevâhirü'l-Ebrâr**, 45-46. (Yukardaki metin sadeleştirilerek alınmıştır.)
- ⁴⁰ **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, IX, 179 ; Müjgan Cumbur, "Evliyâ Çelebi Seyahat-name'sinde Ahmed Yesevî, **Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi Hoca Ahmed Yesevî Özel Sayısı**, c.7, sayı, 21, Ankara 1995, 887-917.
- ⁴¹ Evliya Çelebi, Mehmed Zillî b. Derviş, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, İkdâm Matbaası, İstanbul 1314, I, 659-660; Cumbur, 887-917.
- ⁴² Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 46.
- ⁴³ Daha geniş bilgi için bkz: Kemal Yüce, "Ahmed Yesevî'nin Halifesi Sarı Saltuk", **Yesevîlik Bilgisi**, 281-293.
- ⁴⁴ Sezai Karakoç, Yunus Emre, İstanbul 1974, 23.
- ⁴⁵ Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, 112.
- ⁴⁶ Pekolcay, I, 79.
- ⁴⁷ Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1983, I, 279.
- ⁴⁸ Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'nin Vasiyetnamesi (**Kitabu'l-Fevaid**), Tertipleyen: İ.Ö., İstanbul 1959, 1'den naklen, Mürsel Öztürk, " Ahmed Yesevî- Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre Zinciri, **Yesevîlik Bilgisi**, 285- 293.

- ⁴⁹ **Kitabu'-Fevâid**, 9, 19'dan naklen Öztürk, 285.
- * "Hacı Bektaş buyurmuştur" ifadesi eserin Hacı Bektaş Veli'ye ait olmadığını göstermez. Çünkü Hacı Bektaş Veli ve benzeri mutasavvıflar bir mecliste toplantı halinde müritlerine ders verdiklerinde bir veya bir kaç kişi de oradaki dersi ya da sohbeti zapta geçiyordu. Sonra da bu zabıtların şeyh adına eser haline dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.
- ** Bu yönüyle **Kitabü'l-Fevâid**, **Makâlat**'a benzemektedir ki bu durum da **Kitabü'l-Fevâid**'in Hacı Bektaş Veli'ye ait bir eser olduğunu gösteren bir delil olarak ele alınabilir.
- ⁵⁰ Öztürk, 287-288.
- ⁵¹ **Kitabü'l-Fevâid**, 8'den naklen Öztürk, 288.
- ⁵² **Kitabü'l-Fevâid**, 11'den naklen Öztürk, 288-289.
- ⁵³ **Kitabü'l-Fevâid**, 28'den naklen Öztürk, 289.
- ⁵⁴ Banarlı, I, 294-295.
- ⁵⁵ Banarlı, I, 294-295.
- ⁵⁶ Bkz: **Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu (27-29 Nisan 2000) Bildirileri** (yayınlanmamış), Düzenleyen, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı.
- ⁵⁷ Bayram, a.g. Sempozyum bildirisi.
- ⁵⁸ Yılmaz, 311 - 336 ; Ali Yılmaz, " Divan-ı Hikmet" **Diyanet**, sayı 33, Eylül 1993, 42-43.
- ⁵⁹ Abdurrahman Güzel, "Tekke Şiiri", **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III**, sayı 445-450, Ankara 1989, (251-454), 316.
- ⁶⁰ Banarlı, I, 278.
- ⁶¹ Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 39-40.
- ⁶² Baymirza Hayıt, "Türkistan Kadınlarının Yesevîcilik Ananesi", **Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu (26-27 Eylül 1991) Bildirileri**, Ankara 1992, 45- 47 ; Ocak, "Türk Dünyasında Ahmed Yesevî ve Yesevîlik Kültürünün Yayılışı..", 299-305.
- ⁶³ Hayıt, 45-47.
- ⁶⁴ Ocak, "Türk Dünyasında Ahmed Yesevî ve Yesevîlik Kültürünün Yayılışı..", : 299-305.
- ⁶⁵ Hasan Şahin, "Ahmed Yesevî'nin İnsana Bakışı" **Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Erciyes Üniversitesi Yay, Kayseri 1993, 347-351.
- ⁶⁶ Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 307 ; fahin, 347-351.
- ⁶⁷ Melikoff, 61-74.
- ⁶⁸ Aslanoğlu, 163.
- ⁶⁹ Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 39.
- ⁷⁰ Fuat Köprülü, "Ahmed Yesevî, İ.A., Millî Eğitim Bas., İstanbul 1965, I, 210-215; Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, "Ahmet Yesevî'nin Takipçileri" **Yesevîlik Bilgisi**, 353-432; Abdurrahman Güzel, "Tekke fiiri", 316 - 319.
- ⁷¹ Abdurrahman Güzel, "Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme'si ile Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ı Arasındaki Benzerlikler" **Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara 1991), Ankara 1992, 33-43; Abdurrahman Güzel, "Hacı Bektaş Veli'nin Hayatı ve Eserleri" **Genç Erenler** Özel sayı, Ankara 1998, 5-10.
- ⁷² Güzel, a.g. eserler.
- ⁷³ **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli**, Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Vakfı Yay., Ankara, 23, 50-51.

- ⁷⁴ H.İbrahim Şener, "Yesevî Hikmetlerinin Kaynağı Olarak Âyetler Üzerine Bir Değerlendirme", **Ahmed Yesevî Hayatı- Eserleri-Fikirleri Tesirleri**, Haz., Mehmet Şeker- Necdet Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1996, 353-374 ; **Yesevîlik Bilgisi**, Haz., C. Kurnaz-M.Tatçı 199-210.
- * **Defter-i Sâni** yani ikinci defter ya da ikinci kitap demektir ki büyük ihtimalle Ahmed Yesevî, **Farkr-nâme**'sine "Birinci Defter", kitabının bu hikmetle başlayan ikinci bölümüne de **Defter-i Sanî = İkinci Kitap** adını vermiştir. Fuat Köprülü, Defter-i Evvel'in Ahmed Yesevî'nin birinci kitabı, Defter-i Sâni'nin ise ikinci kitabı olduğunu söylemiştir, bkz., Fuad Köprülü, "Hoca Ahmed Yesevî Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerindeki Tesiri", **Bilgi Mecmuası**, Matbaa-i Âmire, İstanbul , Nisan 1333, 611-645.
- ⁷⁵ Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 48.
- ⁷⁶ **Makâlât**, 1, 7.
- * Siccin : Cehennem'in en aşağı yeri.
- ⁷⁷ Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 57.
- ⁷⁸ **Makâlât**, 12, 18
- ⁷⁹ Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 311.
- ⁸⁰ Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 334-335.
- ⁸¹ **Makâlât**, 11.
- ⁸² **Makâlât**, 6, 30.
- ⁸³ **Makâlât**, 4, 9, 10, 28.
- ⁸⁴ Hoca Ahmed Yesevî, **Divan-ı Hikmet**, 109.
- ⁸⁵ Eraslan, **Divan-ı Hikmet Seçmeler**, 334-335.
- ⁸⁶ **Makâlât**, 30-31
- ⁸⁷ **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli**, 77.
- ⁸⁸ **Makâlât**, 54.
- ⁸⁹ **Makâlât**, 54.